

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(2), s. 7-20.

**Ömer Şevkî Mardinî Divan'ında Sosyal Hayata Dair:
Giyim Kuşam**

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAYILDAK
Yüksek Lisans Öğrencisi Hülya MECİT

Ömer Şevkî Mardinî Divan'ında Sosyal Hayata Dair: Giyim Kuşam

Özlem ÇAYILDAK¹
Hülya MECİT²

Özet

Klasik Türk şiirinin zihin dünyasını belirleyen önemli unsurlardan biri sosyal hayattır. Klasik Türk şiiri, ait olduğu toplumun gelenek ve kültür dokusu dikkate alınarak okunduğunda daha anlaşılır olacaktır. İnsanların giyim kuşam kültürleri, onların estetik değerleri kadar iç ve dış zenginliklerini de anlamaya yarayan önemli bir araç, bir beden dili olarak düşünülebilir. Bu çalışma, klasik Türk şiirini bağlı bulunduğu gelenek içinde anlama çabası güden ve bu amaçla doğduğu toplumun sosyal hayatı ile klasik Türk şiiri arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışan incelemenin ürünüdür.

Bu çalışmada, Ömer Şevkî Mardinî'nin Divan'ı taranarak tespit edilen kumaş, elbise ve diğer unsurlar ayrı ayrı bölümler hâlinde incelenmiştir. İncelemeler esnasında kıyafet unsurlarının renkleri, desenleri, şekilleri, kullanım alanları ve benzeri hususiyetleriyle ilgili çeşitli inanç, âdet ve anlamlar ayrıca belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Şevkî Mardinî, Divan, Sosyal Hayat, Giyim ve Kuşam.

About Social Life; In The Coincil of Ömer Şevkî Mardinî: Clothing

Abstract

One of the important elements that determine the mental world of classical Turkish poetry is social life. Classical Turkish poetry will be more understandable when it is read considering the tradition and cultural texture of the society it belongs to. It can be considered as a body language, an important tool that helps to understand people's clothing cultures, their aesthetic values, as well as their internal and external richness. Our study is the product of an effort that tries to understand the classical Turkish poetry within the tradition to which it is attached and for this purpose tries to show the relationship between the social life of the society in which it was born and classical Turkish poetry.

In this study, fabric, dress and other elements determined by scanning Ömer Şevkî Mardinî's Divan were examined in separate sections. During the examinations, various beliefs, customs and meanings related to the colors, patterns, shapes, usage areas and similar features of the clothing elements were also stated.

Keywords: Ömer Şevkî Mardinî, Divan, Social Life, Clothing.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozlemcayildak@artuklu.edu.tr
ORCID ID: 000-0002-2943-8706.

² Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, hulyamecit47@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1159-9894.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı metinlerine aşina olmayan, okuduğu eski metinleri anlamayan yeni nesiller, eski edebiyata tamamen ön yargıların hâkim olduğu bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu düşünceye göre klasik Türk edebiyatı, toplumdan uzak ve soyut konuları işleyen bir gelenek olup topluma söyleyecek hiç bir şeyi de yoktur. Klasik Türk edebiyatına yapılan bu haksız eleştirileri çürütmek için özellikle son yıllarda şiirin toplum hayatı ile ilgisi üzerine yapılmış çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezine, kitaba, makaleye rastlıyoruz. Bu tip eserler bize, şiir ile toplumsal hayat arasında bir bağ olduğunu göstermektedir. Bu eserlere bakıldığında, klasik şiirin yaşadığı toplumdan kopuk olduğu söyleminin mesnetsiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda yapılacak yeni araştırmaların, mevcut örnekleri daha da arttıracacağı açıktır. Klasik Türk edebiyatı ve sosyal hayat ilgisine katkı sağlayacağı düşüncesiyle Ömer Şevkî Mardinî Divanında sosyal hayatın bir bölümü olarak giyim kuşam unsurları incelenmiştir.

İnsanlık tarihi kadar geçmişi olan giyinme, zamanla bir gelenek hâline gelmiş, kılık kıyafet kültürü oluşmuştur. İnsan inançları doğrultusunda, yaşadığı kültür çevresinde coğrafyadan etkilenecek kendine özgü kılık kıyafet anlayışını geliştirmiştir. Kılık kıyafet, kendi benliğini ve kültürünü ifade etmenin bir başka yönü olup kültürde milliliği oluşturan unsurlardan sayılmaktadır. Bu çerçevede kılık kıyafet, ülke, dönem, kişi ya da gruplar hakkında kayda değer bilgiler vermektedir. Her toplumun kendine ait kılık kıyafetlerinin olmasının yanı sıra aynı toplum içinde yaşayan insanlar arasında bile farklı grupların birbirinden ayırt edilmesini mümkün kılan giyim kuşam farklılıkları vardır.

Kumaş ve kıyafetler bir toplumun âdet ve gelenekleri, sanatı, ekonomisi, gündelik hayatı hakkında fikir edinilebilecek maddi kültür unsurlarıdır. Yaşanılan coğrafya, ekonomik durum, inanç ve kültür gibi etkenlerle şekillenen bu unsurlar, özellikleri itibarı ile toplumdan topluma bazı farklılıklar gösterirken zaman içerisinde de değişikliğe uğrayabilirler.

Mardin’i diğer şehirlerden ayrıcalıklı kılan en önemli özellik, pek çok farklı inanç ve etnik kültüre ev sahipliği yapmasıdır. Farklı etnik kültür, beraberinde farklı, daha renkli giyim kuşamı da getirmektedir. Gelenek ve göreneklere göre yaşayış tarzı ve giyim kuşam bu bakımdan daha yöresel özellikler taşır.

Rengi, biçimi ve deseniyle bütün hâlinde insan ruhunun estetik anlayışının bir tezahürü olan kıyafet, şairlerin estetik anlayışının aynası olan klasik Türk şiirinde tasvir konusu olmuştur. Şairler şiirlerinde daha çok güzellik unsurları, aşk, âşık ve maşuk gibi konuları dile getirirken insanı kuşatan bütün maddi ve manevi kültür unsurlarından istifade etmişlerdir. Bunlardan biri de giyim kuşamıdır. Bu unsurlar daha çok teşbih, istiare ve mecaz yoluyla şiire konu edilmiştir. Bu bağlamda giyim kuşam unsurlarına ait kumaşlara, renklere, şekillere, desenlere ve bunların kullanım alanları ve özelliklerine de değinilmiştir. Giyim kuşam tasvirlerinde Ömer Şevkî’nin en çok ilişki kurduğu konular; nefis, makam, rütbe, riya gibi unsurlardır. Bu çalışma “Ömer Şevkî Mardinî Divanında Sosyal Hayat” isimli, çalışılmakta olan/tamamlanmamış yüksek lisans tezinin bir parçasıdır. Konu başlıklarıyla ilgili birer tane örnek vermek yeterli görülmüştür, detaylı örnek ve açıklamalar tez tamamlandığında istifadeye sunulacaktır.

Ömer Şevkî Mardinî³

Asıl adı Ömer Şevkî Efendi'dir. 18. yüzyılın son çeyreğinde Mardin'de doğduğu tahmin edilmektedir. Mardinî nisbesiyle bilinen Müftü Seyyid Âbid Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini Mardin'de Zeyni-zâde Mahmûd Efendi'den aldıktan sonra tahsilini Kayseri'de Hoca Kâsım Efendi'nin yanında tamamlamıştır. İlim tahsilinin ardından Mardin'e dönmüş, burada bir süre İslami ilimler konusunda dersler vermiştir. Mardin'de iken bir süre naiplik görevini ifa etmiş, ardından H.1259/M.1843 yılında Mardin müftüsü olarak tayin edilmiştir. H.1268/M.1852 yılında Mardin'de vefat etmiştir.

Ömer Şevkî Efendi'nin bilinen eserleri şunlardır:

• **Divan-ı Se-zeban:** Şevkî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe söylemiş olduğu şiirlerini topladığı mürettep Divan'ıdır. Divan, üç dille meydana getirildiği için Se-zebân ismiyle tanınmaktadır. Divan'ın iki nüshası bilinmektedir. Türkçe Divan 3 na't, 249 gazel, 5 kaside ve bir tahmis; Farsça Divan 253 gazel; Arapça Divan ise 103 gazelden oluşmaktadır. Her iki nüshasının başında kaside nazım şekliyle söylenmiş bir sebab-i te'lif bulunması ilginç bir hususiyettir. Şair, bu bölümde Divan'daki şiirleri kafiyelendirmek ve vezinlere uydurmak için tam on yıl uğraştığını ve Hicrî 1260 Muharrem'de Miladî Ocak 1844'te eserini bitirdiğini söylemektedir. Divan üzerine Fatma Esra Kanmaz tarafından 2010 yılında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

• **Mecmû'a-i Fetâvâ:** Müftülüğü esnasında fikhî konularda fetvalarını topladığı eseridir.

• **Münyetü'l-Musallî Tercümesi:** Muhtemelen Muhammed b. Muhammed el-Kâşgarî'nin *Münyetü'l-Musallî ve Gınyetü'l-Mübtedî* isimli fıkıhla ilgili fetvalarının bulunduğu kitabın tercümesidir.

• **Şerhu'l-Kâfiye fi'l-Arûz:** Molla Câmi'nin oğlu Ziyâüddîn Yûsuf için yazdığı *el-Fevâ'idü'z-Ziyâiyye fi Şerhi'l-Kâfiye* adlı Arapça gramer kitabının tercümesidir.

Şevkî, üç dilde divan yazabilecek kadar yetenekli bir şairdir. Şiirlerinde Nâbi başta olmak üzere Fuzûlî, Bağdatlı Rûhî ve Niyâzî-i Mısırî'nin etkisi açık bir şekilde hissedilmektedir. Mütedeyyin kişiliğinin bir yansıması olarak Divan'da dinî ve tasavvufî muhtevalı birçok şiire yer vermiş, ayrıca beşerî aşk, felekten şikâyet ve sosyal konulu şiirler de söylemiştir. Şevkî, âlim bir zat olmasının yanı sıra 19. asırda klasik Türk şiir geleneğini başarıyla devam ettirmiş bir şairdir.

1. Kumaş Çeşitleri

Klasik Türk şiirinde insanla ilgili hemen her şeyden, insanı kuşatan bütün maddi kültür unsurlarından bahsedilmiştir. Bunlardan en önemlisi giyim kuşamdır. Giyim kuşam unsurları klasik Türk şiirinde benzetme, mecaz ve teşbih yoluyla konu edilmiştir. Ayrıca kıyafetle ilgili bu unsurların renk, şekil ve kumaşları da şiir de yerini almıştır.

Arapça "kams" (ipleri) toplamak, bir araya getirmek kökünden türeyen "kumâş"; ipek, yün, keten, pamuk ve benzerlerinden dokunmuş ağır mensucata verilen genel addır (Gürsu, 2002: 367). Eski devirlerde kumaş, önemli bir ticaret ürünü olmakla birlikte günümüzden farklı olarak az üretilen bir şey olması nedeniyle değeri oldukça yüksekti. Divan'da kimi

³ Şairin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler aşağıda belirtilen kaynaklardan derlenmiştir: Yekbaş, H. (2020). Ömer Şevkî. <http://teis.yesevi.edu.tr> (Erişim tarihi: 12.07.2022). Çalka, M.S. (2010). Mardinli Ömer Şevkî Efendi ve Türkçe Divanı. *Süfi Araştırmaları*. 1(1): 49-60. Kanmaz, F.E. (2010). Ömer Şevkî Mardinî ve Divanı. Ankara:Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

zaman uzak bir çağrışım taşımakla birlikte aşağıda görüleceği üzere kumaş ve çeşitli kumaş isimlerine gönderme yapılan beyitler mevcuttur.

1.1. Atlas

Batılıların satin (saten) dedikleri atlas; ince ipekten, sık dokunmuş, genellikle düz renkte, sert ve parlak bir kumaştır (Tezcan, 1993: 29). Atkı telleri gizli kalan ve çözgü telleri yan yana gelerek kendine mahsus bir parlaklık kazanan atlaslar, ipeğin kendine has parlaklığını en belirgin şekilde gösteren kumaşlardır (Dalsar, 1960: 37). Pahalılığı sebebiyle genelde saray mensupları ve zenginler tarafından kullanılabilen atlas, dayanıklılığın gerekli olduğu veya parlaklığın göze hoş görüldüğü bayrak, sancak, kaftan, şalvar, entari, kürk astarı, yorgan yüzü, yastık, perde, bohça, ferman, cüz ve para kesesi gibi elbise ve eşyanın yapımında tercih edilmiştir (Erdem, 1991: 80-81). Atlas, Divan'da değeri ve kullanım alanıyla söz konusu edilmiştir:

Şermende olur âdem kim libâsı olsa palâs

Ehl-i tefâhur u atlasla itmez istinâs (G.104/1)⁴

“İnsan, elbisesi eski çuldan olursa mahcup olur, (o kimse) övünen kimseler ve atlasla yakınlık kurmaz. (çünkü tefâhur ehli kimseler üzerine giydikleri kıyafetlerle övünürler)”

Beyitte Ömer Şevkî, kendisine (arka planda okuyucuya) seslenerek nasihatte bulunmaktadır. Değerli kumaşlardan gösterişli giysiler giymek, hemen her dönem insanlar için övünç kaynağı olmuştur. Özellikle kumaşın oldukça kıymetli olduğu dönemlerde bu tür değerli ve pahalı kumaşlardan yapılan giysiler toplum içinde kişinin varlığıyla dikkat çekmesi ve saygınlık görmesi bakımından ayırt edici özelliklerden biridir. Bu durum ister istemez benliğin okşanmasıyla kibir ve kendini üstün görmeye varan hâllere sebep olabildiğinden ârif ve gönül ehli kimseler bu tür gösterişli giysilerden uzak dururlar. Şair, dünyada ipekli kumaşlardan olan atlasın giyilerek nefsin beslenmemesi gerektiğini bunun yerine görünüşte değersiz olan çuldan yapılmış elbiselerin giyilerek nefsin köreltilmesini ve tevazu sahibi olunması gerektiğini belirterek nasihatte bulunmuştur. Değerli kumaşlardan yapılan elbiseler, kişinin nefsini yüceltip kişiyi kibre sürükleyebilmektedir. Bundan dolayı sofuların kullandığı ve tevazu göstergesi sayılan yün kumaştan cübbeyi ve eskimiş abayı, çulu her daim elbise olarak kullanmak gerektiğini dile getirmiştir.

1.2. Dîbâ

Dîbâ, geniş anlamda iyi cins atlas olarak tarif edilir (Tezcan, 1993: 29). Fransızların “brocard” adını verdikleri altın ya da gümüş tellerle dokunmuş çiçek nakışları olan, ipek, saten ya da kadifeden lüks bir kumaştır (Dağlı, 2007: 85). İpekli bir kumaş türü olan canfesin daha kalını olarak bilinen dibanın diba-yı Frengî, Venedik heftrenk sade dibası, Acem dibası, Hint dibası, telli al diba ve güllü diba gibi çeşitleri vardır (Salman, 2004: 28). Geniş bir kullanım alanı olan bu kumaşın kaftan, şalvar, arakiye, sedir örtüsü, yastık, perde, yorgan yüzü ve eyer örtüsü yapımında kullanıldığı tespit edilmiştir (Tezcan, 1993: 29). Dîbâ, Divan'da sahip olduğu değer yönüyle söz konusu edilmiştir:

⁴ Bu çalışmadaki beyitler, “Kanmaz, F.E. (2010). Ömer Şevkî Mardinî ve Divanı. Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara” adlı çalışmadan taranıp tespit edilmiştir.

Çünkü setr-i 'avret itmek mümkün olur biz ile

Kimün için zerli vü dibâyı terk itmek ne hoş (G. 117/3)

“Vücuttaki mahrem olan yerleri örtmek bez ile de mümkün olur, (bu maksatla) altınla ve ipekli kumaşı terk etmek kimisi için ne güzeldir.”

Şair, günlük yaşantımızı sürdürebilmek için ihtiyacımız olanın gösteriş ve şöhret olmadığına dikkat çekiyor. Giyinmek ve örtünmek için değerli kumaşların şart olmadığını söylüyor. Beyitte geçen biz/bez kelimesi tevazuyu temsil ederken altın işlemeli ipekli kumaş, gösteriş ve zenginliği temsil eder. Şair her fırsatta riya ve kibirden uzak durulması gerektiğini, alçak gönüllü olup sade yaşamayı tavsiye eder.

1.3. Şal

Şal, en güzelleri İran ve Hindistan'da dokunan çok kıymetli yünlü bir kumaştır. Elbiselik, omuz ve boyun için atkılık, kuşaklık ve sarıklık olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bütün boyun ve omuz atkılarında da şal denmiştir (Koçu, 2015: 213-214). Yılın her mevsiminde erkek ve kadınlara kemer vazifesi gören şallar, kışın soğuk ve yağmurdan korunmak için baş ve omuz örtüsü olarak kullanılmıştır (D'ohsson, 2020: 90). Şal, Divan'da rengi, başa ve boyna sarılışıyla söz konusu edilmiştir:

Başına sarmış güvez şâl termesi unvân ile

Gûşına takdığı ol bir küpe-i zerrine bak (G.161/3)

“Başına turp adı ile bilinen (turp rengine ad olmuş renkte) mor renkte şal sarmış, kulağına taktığı o altın küpeye bir bak.”

Sevgilinin güzelliğinin methedildiği bu beyitte şair, sevgilinin başına mor renkli bir şal sardığını ve kulağına altın küpe taktığını belirtmiştir. Sevgilinin dış görünüşünü betimleyen şair, sevgilinin süsünden söz etmekte ve “bak!” diyerek aslında nasıl dikkat çektiğini göstermeye çalışmaktadır. Bu beyitten yola çıkarak o dönemde şalın hem kumaş hem de başa sarılan örtü olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

2. Kıyafetler

Osmanlı kıyafetlerinin tarihi, Orta Asya'da yaşayan göçebe ataların giyim kültürüne kadar uzanmaktadır. Eski Türkler, başlarına börk takar, vücutlarına şalvar benzeri bir pantolon, bir iç gömleği, önden boydan boya açık, yırtmaçlı bir üst entarisi ya da kaftan ile hırka, ayaklarına ise çizme veya çarık türü ayakkabılar giyerlerdi. Bunların dışında kuşak, kemer, uçkur, mendil ve eldiven gibi tamamlayıcı unsurlar da kullanırlardı. Osmanlılar da genel hatlarıyla atalarının giyim tarzını sürdürmüşlerdir. Zaman içerisinde kültürel etkileşimlerle detaylarda değişiklik gösteren kıyafetler, biçimsel olarak genel itibarıyla 19. yüzyıla kadar benzer şekilde devam etmiştir (Görünür, Ögel, 2006: 62-67). Kıyafetler, hem şekil özellikleri ve kullanım yerleri ile hem de toplumsal açıdan ifade ettikleri anlamlarla Divan'a da yansımıştır. Divan'da geçen kıyafetler ile onlara ait diğer unsurlar bu bölümde başa, vücuda, ayağa giyilenler ve kıyafetlerle ilgili diğer unsurlar şeklinde tasnif edilerek işlenmiştir.

2.1. Başa Giyilenler

Baş bölgesine ait kıyafet unsurları, başlıklardan ve taç gibi aksesuarlardan oluşmaktadır. Başlıklar bu bölümde incelenmiş, taç ise diğer unsurlar başlığı altında ele alınmıştır. Kıyafetler arasında özellikle başlıklar, insanların toplumsal statüsünü ve aidiyetlerini gösteren ayırıcı birer unsurdur. Başlıklar Divan'da genellikle kişinin toplumdaki yerine işaret edecek ve dinî hassasiyetler ile kültürel özelliklerini yansıtacak biçimde yer almıştır.

2.1.1. Destâr

Destâr; kavuk, külah ve fesin etrafına sarılan sarık olup kişinin mesleği, mevkisi ve memuriyetine göre değişik şekillerde sarılırdı. Sarılış şekillerine göre burma, civan kaşı, kâtibî, dardağan, perişânî gibi isimlerle anılan destârların renkleri de meslek, rütbe ve tarikatlara göre farklılık arz etmekteydi (Koçu, 2015: 87- 202). Destâr, Divan'da şekil özellikleri, destârın kenarına çiçek takma gibi uygulamalarla yer almaktadır:

Rindî vü zâhidüñ eser-i meylidir k'olur

Gâh şîşe gâh küre-i destâr cây-ı gül (G.182/7)

“Rind ve zahidin meyletme işareti odur ki ya şişenin kenarında ya da sarığın yuvarlağında gül yeri olur.”

Beyitten yola çıkarak destârın küre şeklinde sarılıp başa takıldığı ve destârın kenarına süs konulduğu anlaşılmaktadır. Küre şeklindeki destâr, gül ile süslenerek kullanılmıştır. Bazı tarikatlarda tacın veya arakiyenin tepesine dikilen yuvarlak parçaya da gül veya hüseyinî taç denir. Tepede dilimlerin birleştiği noktaya mühür veya gül denen ufak yuvarlak bir parça konulur.⁵ Osmanlılarda sarıkların kenarlarına misvak, hutbe kâğıdı, muska gibi eşyaların yanı sıra kişisel zevki yansıtan çiçek ve kokulu yaprak gibi nesnelere sokulurdu (Coşkun, 2017: 80).

Rind ve zahidin her ikisinin de kendi meşrebi ve mezhebi gereğince güle meyli olduğu dile getirilmiştir. Gül, mecazi anlamıyla aşkın sembolüdür. Güle olan ilgilerinden hareketle rind ve zahidin ikisinin de aşkla ilgilerinin olduğu da düşünülebilir.

2.1.2. Külâh

Külâh, Osmanlı toplumunda her tabakadan erkeğin giydiği, dikişsiz tek parça keçeden yapılan başlıktır. Genellikle tepesi sivri olup hem sarık sarılarak hem de sade (dal külâh) olarak giyilmiştir (Koçu, 2015: 162). Külâhlar; kullanım şekline, kullanan kesime ve yapımında kullanılan ham maddeye göre keçe külâh, Arnavut külâhı, Mevlevî külâhı, dede külâhı, Tatar külâhı, zerrin külâh, şeb külâh gibi farklı isimlerle anılmıştır (Pakalın, 1983: 338; Öztoprak, 2010: 142). Külâh, Divan'da şekilsel özelliği, rengi ve kullanım şekli ile yer almıştır:

Şevkî o şuhı medh iderek rif'atüm olup

Mah-ı sipihre ref'ide gördüm külâhımı (G.239/6)

“Şevkî, o şuhu överek beni o kadar yüceltti ki başımdaki külâhın gökyüzündeki aya kadar yükseldiğini gördüm.”

⁵ <http://www.lugatim.com>

Her tabakadan insanın giydiği bu başlık, kesimden kesime değişik özellikler göstermektedir. Beyitte mübalağa yoluyla külâhın uzun oluşuna işaret edilmiştir. Hatta bu külâh o kadar uzundur ki gökyüzündeki ayı yerinden edebilmektedir. Klasik Türk şiirinde şairler padişah kavramı ile bazen bizzat padişahın kendisini, bazen de benzetme yoluyla sevgiliyi övebilmektedir. Bu tarzda yapılan övgüler hem bir gelenek hem de bir kazanç kaynağıdır. Şevkî'nin şuhu övmesi, külâhının gökyüzündeki aya kadar yükselmesini, kendisinin yüksek mertebeye çıkmasını sağlamıştır.

2.2. Vücuda Giyilenler

Vücuda giyilen kıyafetler genel olarak “elbise” olarak adlandırılır. Divanda elbise ile aynı anlama gelen libâs ve câme kelimeleri kullanılmaktadır. Bunlardan “câmenin arkaya giyilen şey, elbise anlamı dışında yanları bol, rahat ev kıyafeti” anlamı da bulunmakla birlikte Divan'da elbise anlamı kastedilmiştir.

2.2.1. Câme/Libâs

Yenleri bol, rahat ev kıyafetine denir. Eskiden devlet erkânı, dışarıda günlük elbiselerini, evde de bu elbiseyi giyerdi (Pakalın, 1983: 225). Klasik Türk şiirinde elbise denilince akla gelen ilk sözcüktür, yaygın bir kullanıma sahiptir. Câme ve libâs, Divan'da şekilsel özellikleri ve renkleriyle yer almaktadır:

Bir libâs içre görüp kim vasfinun tabîri yok

Dürlü dürlü gûne gûne câme-i rengîne bak (G. 161/4)

“Öyle bir elbise içinde gördüm ki onun güzelliğinin tarifi yok. Renk renk şekil şekil (olan) renkli elbiseye bak.”

Beyitten yola çıkarak dönem içerisinde türlü türlü, şekil şekil ve rengârenk elbiselerin kullanıldığını söyleyebiliriz. Sevgilinin güzelliğinin övüldüğü bu beyitte şair, onun vasfını tarif edecek sözcükleri bulamadığını söyleyerek mübalağaya başvurmuştur. Gece uyumak için giyilen elbiseden, törenlerde giyilen elbiseye kadar her elbisenin kendine özgü rengi ve şekli vardır. Giydiği elbise senin bulunduğun andaki vasfını ifade eder. Sevgili rengârenk, desenli bir elbise içinde tasvir edilmiştir. Beyitte câme ile libâs sözcüklerinin aynı beyitte elbise anlamında kullanılması, elbise anlamı taşıyan sözcüklerin birden farklı şekilde kullanımının da söz konusu olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Antari/ Entari

Aslı Türkçe “entari” kelimesine dayanan “anteri” patiska, basma ve diğer kumaşlardan yapılan uzun elbisedir (Şemseddin Sâmî, 2006: 171). Entariler, kaftanlarda kullanılan değerli Osmanlı ipekleri göz önüne alınırsa, hafif ipekli ve sade kumaşlardan (Tezcan, 1993) daha yumuşak ve vücudu saran konforlu giysiler olarak yapılmışlardır. Etek boyu ayak bileklerine kadar, uzun kollu ve önden açık giysilerdir (Görünür, Ögel, 2006: 61). Bugün entari şeklinde kullanılan bu kelime, genel olarak “elbise” anlamına gelir. Divan'da sözü edilen entari de bu türdendir:

Sakım gerd-i şerrinden keyd ile mekkâre-zendür nefis

Belâdan entari şerden kabâ pîrâhendür nefis (G. 109/1)

“Nefis, hileci bir kadındır (bundan dolayı sen onun) kötülük toprağından uzak dur. Nefis, beladan yapılmış elbise, şerden yırtılmış gömlektir.”

Şair, beyitte nefsin şerrinden ve kötü isteklerinden korunulması gerektiğini söylemektedir. Nefsi beladan yapılmış bir elbiseye ve şerden yırtılmış bir gömleğe benzetmektedir. Nefsin hileci bir kadına benzetilmesi ve yırtılmış gömlek örneği, Züleyha'nın Hz. Yusuf'a kurmuş olduğu tuzağa telmihtir.

2.2.3. Cübbe

“Cübbe, ilmiye ricalinin biniş altına giydikleri darca elbisenin adıdır” (Pakalın, 1983: 261). Üstlük olarak kullanılan uzun, geniş ve düğmesiz bir giyecek olarak da bilinir. Cübbe, eskiden ilmiye sınıfının başarılı olanlarına, elde ettikleri yeni mertebenin alâmeti olarak giydirilirdi. Giyene onur verdiği için saadet sembolü idi (Öztoprak, 2010:107). Günümüzde kullanılan cübbe, genel olarak bol ve geniş ağızlıdır. Divan'da peşmine cübbe olarak kullanılmıştır:

Şevkîyâ dünyâda giyme atlas u sevb-i harîr

Câme-pûş itmekde dâim cübbe-i peşmîne bak (G.161/8)

“Ey Şevkî dünyada atlas ve ipekten elbise giyme, her daim yünden yapılmış cübbe giymeye bak.”

Şair, dünyadaki atlas ve ipek gibi değerli kumaşların peşinde olmamayı, daima peşmînedan dikilmiş cübbenin peşinde olmak gerektiğini öğütlemektedir. Kumaşların kıyafetlere değer biçtiğini gösteren bu beyitte atlas ve harir değerli kumaşlar olduğu için onlardan dikilen kumaştan değil peşmîne gibi değersiz kumaştan dikilen cübbenin giyilmesi gerektiğinden söz edilmiştir. Değerli, pahalı kumaşlar gösteriş ve riyaya sebep olduğu için değersiz kumaştan dikilen cübbenin kullanımı daha uygun görülmüştür. Ayrıca peşmîne, dervişlerin giydiği yün kumaştan hırka olup dünya malından sıyrılanın, dünyadan el etek çekmenin de sembolüdür.

2.2.4. Kabâ

Cübbe, abâ, üste giyilen üstlük anlamlarına gelen kabâ; aynı zamanda Anadolu'da giyilen meydânî denilen kırmızı-beyaz ipekli kumaştan yapılan, yan etekleri çift yırtmaçlı, göğüs kısmı açık, yakası sırma ve ipek işlemeli uzun bir entaridir (Öztekin, 2004: 2). Bugün cübbe tarzı önü açık aba şeklinde kullanılan bu kıyafet, Divan'da değeri ve renkleriyle söz konusu edilmiştir:

Dil-berâ giydüğün al hem dahı la‘l-i lebün al

Kim dimiş giydüğün atlas-ı kabâ zer-bâf degül (G. 180/5)

“Ey sevgili hem giydiğin al hem de lal(gibi) dudağın al, giydiğinin altın sırma atlastan kaftan olmadığını kim söylemiş?”

Şair, beyitte altın sırma dokumalı kırmızı renk atlas kumaştan yapılmış bir kaftandan söz etmiştir. Gösterişli kaftanların önemli özelliklerinden biri altın tellerle dokunmuş ve işlenmiş olmalarıdır. Beyitteki kurguya göre sevgilinin dudağı, giyimi, değeri ve rengi yönüyle la‘l mücevherine benzemektedir. Kaftan, toplumda herkes tarafından giyilen bir kıyafettir; ancak yapımında kullanılan işlemler ve kumaşlar onu giyecek kişiye göre

değişmektedir. Beyitte kabâ, değerli kumaşlardan yapılması yönüyle ele alınmış ve sevgilinin giydiği değerli bir elbise olarak anlatılmıştır.

2.2.5. Dâmen

Vücudun belden aşağısına giyilen değişik biçimlerdeki kadın giysisi olmakla birlikte kimi giysilerin belden aşağıda kalan bölümüne de denir (Dağlı, 2007: 102). Etek, Divan'da padişahların halka eteğini öptürmesi yönüyle söz konusu edilmiştir:

İtmiş tefevvuk üstüme ol kimseler ki ben

Bûs itdürürdüm anlara dâmen kenârımı (G. 243/3)

“Bazı kimseler üstün geldiğimi, üstünlük ettiğimi düşünmüş (eğer öyle olsaydı) ben onlara eteğimin kenarını öptürürdüm.”

Sultanların eteği lütuftur. Onun için sultanların eteği öpülür. İhtiyaç sahipleri yardım talep edecekleri zaman sultanın veya elinin altındakilerinin eteğini öperlerdi (Öztoprak, 2010:125). Beyitte de bu etek öpme geleneğinden söz edilmiştir.

2.2.6. Nemed

Nemed, keçe yününden örülmüş elbisenin adıdır. Kolsuzdur, şal gibi omuzlara alınarak içine girilir; boyun ve baş dışarıda kalır ve ayak bileklerine kadar uzanır (Pakalın, 1983: 894).

Terk-i te'alluk ile nemed gibi Şevkiyâ

Ger mâyenün mücerrededür şüst u şûları (G.251/7)

“Ey Şevkî eğer senin özünün temizlenmesi (dünyadan) soyutlanmaksa nemed gibi dünya alakalarını terk eyle.”

Şair, beyitte daha çok dervişlerin kullandığı nemed giysisinin kolsuz oluşunu kasıtlı bir el çekme olarak hayal etmiştir. Kendi üzerinden okuyucuya seslenerek halis bir imanın dünya sevgisi, kendini beğenme, gösteriş yapma, hırs gibi dünya alakalarından uzak durmakla mümkün olacağını belirtmiştir. Nemed, ipekli kumaşlardan yapılan gösterişli kıyafetlerin tam zıddı bir şekilde tasarlanmıştır. Gösterişsizdir, ucuzdur; ancak gerçek zenginliğe sahip olan gönül ehilleri için daha kıymetlidir.

2.2.7. Peşmîne

Peşmîne, yünden ve kıldan yapılan bir tür kumaş ve bu kumaştan yapılan, sofulara mahsus hırkanın adıdır (Pakalın, 1983: 773; Koçu, 2015: 191). Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi peşmîne, kaba yünden yapılmış bir giysidir ve dervişlerle özdeşleşmiştir. Bu bakımdan klasik Türk şiirinde doğrudan derviş hırkası yerine kullanılabilir. Divan'da peşmîne giymek ise derviş olmak anlamındadır. Derviş giysilerinde olduğu gibi peşmîne de yerine göre riyakârlığın sembolü olarak zikredilir. Peşmîne, Divan'da kullanım alanı ile söz konusu edilmiştir:

Dil insâna râhatdur garaz-ı dünyâda her gamdan

Bana lâzım degül atlas hemân peşmîne-pûş olsam (G. 191/2)

“Dünya isteklerinde/düşmanlıklarında her gamdan gönül insana rahat verir, bana atlas lazım değil her daim peşmine giyen olsam da.”

Beyitte görüldüğü gibi bu kötü dünyada kişinin gönlünün rahat olması oldukça önemlidir. Atlas gibi değerli kumaşların şaire gerekmediği, peşmine gibi değersiz kumaştan yapılmış kıyafetlerin gerekli olduğu belirtilmiştir. Gönül insanı, dışını değil, içini güzelleştirdikçe rahatlar, huzura erer. Bundan dolayı kişi, nefisini yücelten değil, körelten yamalı, değersiz kumaşlardan yapılmış kıyafetler giymeyi tercih eder.

2.2.8. Pîrâhen

Aslı “gönlek” olan “gömlek” kelimesi, deri demek olan “gön”den gelir ve deri üzerine giyilen giysi demektir. Elbisenin altından giyilip bedenın yukarı kısmını örten ve çoğunlukla dizden yukarıda kalıp bazen de ayağa kadar uzanan beyaz ve yumuşak bezden çamaşır (Şemseddin Sâmî, 2006: 1215) yahut vücudun üst kısmına giyilen ince, kollu ve yakalı giysi (Eren, 1999:160) gibi tanımları bulunan gömlek, klasik Türk şiiri eserlerinde gönlek şeklinde telaffuz edilir ve pîrehan adıyla da anılır. Klasik Türk şiirinde âşğın bağrındaki ve bedenindeki yaralar ile kendi teni de pîrâhen olarak düşünülür (Pala, 2004: 371).

Sakın gerd-i şerrinden keyd ile mekkâre-zendür nefis

Belâdan entari şerden kabâ pîrâhendür nefis (G. 109/1)

“Nefis, hileci bir kadındır (bundan dolayı sen onun) kötülük toprağından uzak dur. Nefis, beladan yapılmış elbise, şerden yırtılmış gömlektir.”

Klasik Türk şiirinde en çok sözü edilen giysilerden biri gömlektir. Pîrâhen, kız erkek her iki cinsin de kullandığı ortak giysilerdendir. Hz. Yusuf’un gömleğinin önden yırtılması olayı beyitte telmih edilerek nefis şerden yırtılmış gömleğe benzetilmiştir.

2.3. Diğer Unsurlar

Bu bölümde gerek süs gerekse işlevsel olarak kıyafeti tamamlayan unsurlar ele alınmıştır. Aksesuarlar erkekler için daha sınırlı iken kadınlar için daha fazla söz konusu edilmiştir. Beyitlerden anlaşıldığı üzere en önemli süs malzemesi, altın ve gümüş gibi değerli madenlerdir. Bunlardan yapılan aksesuarlar, onu taşıyana hem güzellik hem de değer katmaktadır.

2.3.1. Kemer

Bir şerit şeklinde yapılan ve giysiyi belden sıkıca tutmaya yarayan veya sadece süs amaçlı kullanılan, bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan bel bağıdır (Koçu, 2015: 152). Giyeceklerin önemli bir aksesuarıdır. Osmanlılarda kadınların gümüşten kemer veya tokaları, gümüşten kumaş kemer takmaları çok yaygın bir gelenektir. Kemer, Divan’da kullanım alanı ve dış görünüşe yaptığı etkiyle söz konusu edilmiştir:

Yâr-i sîmîn-beden ü zer-kemer olsun bana kavî

Olmasun elde benüm sarf idecek sîm ü zerüm (G. 199/5)

“Benim elimde harcayacak altın ve gümüş olmasın, sevgilim gümüş bedenli ve altın kemerli olsun bu bana zenginliktir.”

Beyitte şair, sevgilinin güzellik unsurlarından söz etmekte ve sevgiliyi anlatmaktadır. Sevgilisinin gümüş gibi beyaz ve parlak bedenli, belinin altın kemerli olmasının ona yeterli geldiğini, harcayacak altın ve gümüşünün olmasa da zoruna gitmeyeceğini belirtmiştir. Kıymetli ve gösterişli bir aksesuar olan kemer, sevgilinin güzelliğine güzellik, değerine değer katmaktadır. Kemer, günümüzde rağbet görmeye devam eden aksesuarlardandır.

2.3.2. Küpe

Küpe, süslenmek için kadınların taktıkları mücevherlerdendir. Altın ya da gümüş gibi pek çok değerli madenden yapılan küpeler kulaklara takılır. Küpe, Divan'da kullanım alanı ile söz konusu edilmiştir:

Başına sarmış güvez şâl termesi unvân ile

Guşına takduğı ol bir küpe-i zerrine bak (G. 161/3)

“Başına turp adı ile bilinen (turp rengine ad olmuş renkte) mor renkte şal sarmış, kulağına taktığı o altın küpeye bir bak.”

Sevgilinin aksesuarlarından söz eden bu beyit, daha önce şal başlığı altında ele alınmıştı. Şair beyitte sevgiliyi betimleyerek başına mor renkli bir şal taktığından ve kulağında altın bir küpesi olduğundan söz etmiştir. Sevgilide dikkat çeken bir aksesuar olan küpe, değerli mücevherlerden yapılan bir süs eşyası olarak işlenmiştir.

2.3.3. Tac/Taç

Taç, hükümdarların resmî günlerde başlarına giydikleri murassa başlığın adıdır. Bazı şeyh ve dervişlerin başlarına giydikleri külahlara da taç denmiştir (Pakalın, 1983: 371). Bunlar da özel gün ve geceler ile önemli merasimlerde giyilmiş, dolayısıyla günlük hayatta kullanılmamıştır (Ceyhan, 2011: 129). Değerli taşlarla bezenerek yapılan taç, Divan'da kullanım şekli ile söz konusu edilmiştir:

Ol ki ihsân ü kerem lütfünü görmem aslâ

Lâ'ik olur mı disem ana benüm tâc-ı serüm (G. 199/7)

“O (padişah) ki iyilik ve büyüklüğünden asla lütf görmedim, benim ona başımın tacı demem layık olur mu?”

Beyitte şair, padişaha/sevgiliye olan sitemini belirtmektedir. Şair, onun ihsanını ve keremini hiç görmediği için ona “başımın tacı” demenin uygun olup olmayacağını istifham yolu ile okuyucularına sormaktadır. Bir insana verilen değeri belirtmek amacıyla baş tacı etmek deyimini kullanırız. Kişi sevdiğini baş tacı eder yani değer verip kıymet gösterir. Lakin bu beyitte sevgili, şairi lütfundan mahrum bıraktığı için şair onu övme konusunda kararsız kalmaktadır. Başa takılan ve değerli aksesuar olan taç, Osmanlılarda sıklıkla padişah ve padişah eşleri tarafından kullanılırdı. Günümüzde ise daha çok gelinlerin başlarında aksesuar olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Hiçbir şair yaşadığı toplumdan ayrı düşünülemez, ister istemez yaşadığı toplumun kültürü, şairin şiirinde yerini bulur. Ömer Şevkî Mardinî'nin Divanı'nda toplumsal hayata dair unsurların yalnızca küçük bir kısmını oluşturan giyim kuşam unsurları bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Şair, 19. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatına dair giyim kuşam unsurlarını çeşitli benzetme ve çağrışımlardan yararlanarak ifade etmiştir. Bu çalışmada sosyal hayatın Ömer Şevkî Mardinî Divanı'ndaki yansımaları tespit edilmiş ve bu unsurların şair tarafından hangi yönleriyle, ne şekilde kullanıldığı ortaya koyulmuştur.

Ömer Şevkî, Mardin'de yaşamış ve müftülük yapmış bir şairdir. Mesleğinin ve kişiliğinin bir sonucu olarak divanında sıkça tasavvufa yer veren şair, felekten ve zamandan şikâyet gibi sosyal konuları da işlemiştir. Çalışmada giyim kuşam unsurları, üç ana başlık altında incelenmiş ve kumaş çeşitlerinden atlas, dibâ ve şal, bahsedilen beyitlerden hareketle yorumlanmıştır. Başa giyilen destar, külah gibi unsurların yanı sıra vücuda giyilen câme, entari, cübbe, kabâ, dâmen, nemed, peşmîne, pîrâhen gibi unsurlar tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında değerlendirilemeyen kemer, küpe, taç gibi unsurlar da diğer giyim kuşam unsurları olarak tasnif edilmiştir. İncelenen beyitlerde şairin gösterişten uzak, sade ve manevi değerlerden yana olduğu görülmüştür. Şair birçok beyitte kişilerin ipekli kumaşlardan giyerek nefislerini beslememeleri gerektiğini bunun yerine görünüşte değersiz olan çuldan yapılmış elbiseler giymek gerektiğini belirterek nasihatte bulunmuştur. Değerli kumaşlardan yapılan elbiseler kişiyi kibreye sürüklediği için şair, sofuların giydiği ve tevazu göstergesi sayılan yün kumaştan cübbeyi ve eskimiş abayı her daim kullanmak gerektiğini dile getirmiştir.

Şevkî'nin şiirlerinin anlam dünyasında Osmanlı toplum hayatını yansıtan çok sayıda bilgi ve malzemenin yer aldığı görülmüştür. Şair sosyal hayata dair malzemeleri çeşitli benzetme ve mecazlarla yoğurmuş, görünenin ötesine geçebilmiş, unsurların gerçek anlamları dışında taşıdıkları mecazi ve manevi anlamları keşfedip, onlara farklı anlamlar yükleyerek sosyal hayata dair giyim kuşam unsurlarını edebî eserine nakış nakış işlemiştir. Giyim, kuşam toplum yaşayışı ve kültürünü en iyi yansıtan sosyal hayat unsurlarındandır. Divan'da giyim kuşam kültürüne ait topladığımız bu malzemeler, 19. yüzyıl sosyal hayatına ışık tutması bakımından önemlidir. Klasik Türk şiirinde oldukça sık kullanılan sosyal hayata dair unsurlar, asırlar boyunca Türk kültürü içinde pek çok farklı mana kazanmış ve edebî eserlere de renk katmışlardır.

Kaynakça

- Ceyhan, S. (2011). **Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâki'nin Tâc-ı Hilâfet Risâlesi**. İslâm Araştırmaları Dergisi. S. 25. 113-172.
- Coşkun, V.S. (2017). **Zâfî Divanı'na Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat**. İstanbul: Erdem Yayınları.
- Çalka, M. (2010). "Mardinli Ömer Şevkî Efendi ve Türkçe Divânı". **Sûfî Araştırmaları**. 1(1): 49-60.
- D'ohsson, I. M. (2020). **18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler** (Çev. Kadir Ürün). Köprü Kitapları.

- Dağlı, B. (2007). **Kelime Kazanımı Üzerinde Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi EBE.
- Dalsar, F. (1960). **Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Erdem, S. (1991). "Atlas". **TDV İslam Ansiklopedisi**, C4, ss. 80-81. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eren, H. (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Ankara: Kişisel Yayınlar. Gazi Üniversitesi.
- Görünür, L. ve S. Ögel (2006), "Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları", **İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler**, C. 3, S.1, 59-68.
- Gürsu, N. (2002). "Kumaş". **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 39, ss. 367-370. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dağlı, Y., Kahraman S.A., (2007). **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**. C.10. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanmaz, F. E. (2010). **Ömer Şevkî Mardinî ve Divanı**. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Koçu, R.E. (2015). **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**. Doğan Kitap.
- Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com>. (Erişim tarihi: 25.07.2022).
- Öztekin, Ö. (2004). "Kabâ", **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 4, S. 103-154.
- Pakalın, M.Z. (1983). **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. C.1-2-3. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pala, İ. (2004). **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Salman, F. (2004). Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz. **Sanat Dergisi** (Atatürk Üniversitesi).
- Şemseddin Sâmî (2006). **Kâmûs-ı Türkî**. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tezcan, H. (1993). **Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yekbaş, H. (2020). Ömer Şevkî Mardinî. <http://teis.yesevi.edu.tr>. (Erişim tarihi: 12.07.2022).